

Italiaanse ondernemers in Bussum

Jaap van Welsen

In 1929 vestigde het gezin van Antonio Tramontina zich in Bussum. Antonio was geboren en getogen in Maniago, een stadje in de in het noordoosten van Italië gelegen provincie Pordenone. Maniago was bekend als het Italiaanse Solingen wegens zijn messen- en scharenindustrie. Maar dit was niet de enige bedrijvigheid. De regio waarin Maniago ligt: Friuli-Venezia-Giulia, is ook de bakermat van een typisch Italiaans ambacht: het terrazzowerk.

Wat is terrazzo?

Terrazzo is een vloerafwerking waarbij korrels van graniet, kalksteen of marmer met cement vermengd in diverse patronen in een draagvloer van zand en cement worden gedrukt en vervolgens na droging worden gepolijst. Terrazzo wordt niet alleen in vloeren toegepast, maar ook in aanrechten, gootstenen en douchecellen. Deze techniek vond haar eerste toepassing in de vijftiende eeuw, toen Venetiaanse arbeiders afgekeurd restmateriaal uit marmergroeven gingen gebruiken voor het plaveien van terrassen rond hun huizen.

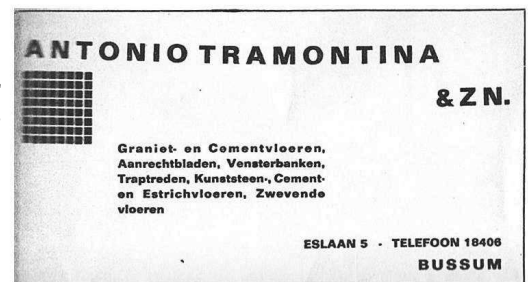
In de loop van de tijd werd het ook toegepast bij de bouw van kerken, waarbij veel marmer en graniet werd gebruikt. Het restmateriaal werd in betonnen vloeren gestort. Door het lopen op die vloeren werden ze als het ware gepolijst, waardoor de kleine stukjes graniet en marmer zichtbaar werden. Door deze ervaring kwam men op het idee, de marmerkorrels in bepaalde patronen te storten en de vloer vervolgens te polijsten. Dit was fysiek zwaar werk. Met een aan een lange stok bevestigde vork of beugel, waarin een slijpsteen werd geklemd – een 'orso' (Italiaans voor 'beer') – werd het vloeroppervlak een aantal keren gepolijst. Eerst met een grove steen, verzaaid met zandzakjes. Daarna met steeds fijnere stenen. In de jaren twintig van de vorige eeuw werd deze methode door machinaal slijpen en polijsten vervangen.

De terrazzieri komen

Aan het einde van de negentiende eeuw is het terrazzo in ons land geïntroduceerd door Italiaanse vaklieden uit Friuli. Zij kwamen meestal via Duitsland of Frankrijk in Nederland terecht. De door hen vervaardigde terrazzovloeren in het Scheveningse Kurhaus, de winkelgalerij Passage en het Vredespaleis in Den Haag verwierven grote faam en daardoor stroomden de opdrachten binnen voor nieuwbouwhuizen. Omdat die bouwactiviteit zich vooral in het westen van het land afspeelde, vestigden de eerste Italiaanse terrazzowerkers zich in de Randstad.

Zowel de jaren twintig van de vorige eeuw als de wederopbouwperiode na de Tweede Wereldoorlog waren topperiodes voor de terrazzobedrijven. Wie herinnert zich niet de naoorlogse nieuwbouwwoningen met hun granito aanrechten en douchecelvloeren?

Ondanks de 'boom' rond 1920 en daarna hadden zich in het Gooi weinig of geen Italiaanse terrazzowerkers gevestigd. Mogelijk was dit een reden waarom Antonio Tramontina zich in Bussum vestigde om daar zijn ambacht

Advertentie van de firma Tramontina

De familie Tramontino plm. 1940.
V.l..n.r Antonio, mevrouw Vallan-Brustolo (nicht van Oliva Tramontina) met haar dochtertje Brunetta, Giovanni (zoon van Antonio), zijn zuster Erna met haar man Luigi Massaro en hun zontje Luciano, en Oliva Tramontina-Brustolo. (Coll. HKB)

De entreehal van sanatorium Zonnestraal, met de deur de fa. Tramontina vervaardigde vloer (Foto A.E. Kramer)

Het huis Eslaan 5 na de verbouwing (Coll. HKB)

te gaan uitoefenen. Het tijdstip van zijn emigratie naar Nederland was geen toeval. De grote economische crisis had ook in Friuli toegeslagen. De messen- en scharenindustrie werd ernstig getroffen en de werkloosheid in de streek was aanzienlijk. Niet alleen de mensen in de metaalnijverheid verloren hun baan, de daardoor veroorzaakte inkomensdaling had ook haar uitstraling naar andere sectoren van bedrijvigheid, zoals de bouw. De terrazzowerkers in de streek werden geconfronteerd met een inzakkende woningbouwmarkt. Zij werden in hun voortbestaan bedreigd en velen zochten elders hun heil. Het is daarom wel zeker deze ontwikkeling die de 41-jarige Antonio Tramontina heeft bewogen via Duitsland naar Nederland te trekken, hoewel ook hier sprake was van een recessie.

vestigde zich in Bussum en betrok een woning aan de Krijnenweg 5. Aan de Laarderweg 73 richtte hij een werkplaats met opslagruimte in.¹ De vijftien jaar oude zoon Giovanni ging ook in het bedrijf werken, in 1931 gevolgd door de eveneens uit Maniago afkomstige, in Amersfoort woonachtige Luigi Massaro, die bij de familie introk. Deze trouwde in 1936 met Antonio's 21-jarige dochter Erna.

Het storten en polijsten van de vloeren werd op de bouwplaats of in het betrokken gebouw gedaan. Het vervoer van het zware materiaal geschiedde per handkar, later per bakfiets. Eerst na de Tweede Wereldoorlog werd een driewieler-vrachtautootje van het merk Tempo aangeschaft. De aanrechten werden in de werkplaats gemaakt en dan naar de woningen getransporteerd.

De familie Massaro voor het huis Eslaan 5, ca 1950. V.l.n.r. Vittoria Tramontina-Siega (vrouw van Giovanni), Erna Massaro-Tramontina, haar zoon Luciano, haar dochter Claudette en haar man Luigi, Daarvoor hun nichtje Brunetta Vallan met op haar arm Gianantonio, zoon Vittoria. (Coll. HKB)

De Firma Tramontina

Wij hebben het arbeidsverleden van Antonio Tramontina in Maniago niet kunnen achterhalen. Waarschijnlijk heeft hij daar van andere terrazzowerkers het vak geleerd. In elk geval moet hij zich omstreeks 1914 een bestaan hebben verworven, want hij trouwde er – 25 jaar oud – op 14 februari met de twintigjarige Oliva Rosa Brustolo. In

september werd hun zoon Giovanni geboren, een jaar later gevolgd door de komst van dochter Erna.

Hoe hij vervolgens de Eerste Wereldoorlog is doorgekomen, zijn we evenmin te weten gekomen. De streek onderging in 1918 het nodige oorlogsgeweld. Er moet dus van oorlogsschade sprake zijn geweest. In de naoorlogse periode zal er zeker wel gebouwd zijn, maar desondanks was het sappen in die arme streek, reden voor Antonio om naar het noorden te trekken. Nadat hij in Nederland enige voet aan de grond had gekregen, liet hij zijn familie overkomen. Hij

Gianantonio (links) en Ferruccio Tramontina voor het huis Eslaan 5, omstreeks 1959. (Coll. HKB)

Het harde werken beloond

In de Tweede Wereldoorlog bleven de Tramontina's in Nederland en gingen zij nijver door met hun werk. Zij wisten daardoor dienstneming in het Italiaanse leger te vermijden. Anderzijds ontkwamen zij dankzij hun nationaliteit, aan een gedwongen tewerkstelling in Duitsland.²

Na deze oorlog profiteerden zij van de 'boom' van de wederopbouw. Vele uit die tijd stammende nieuwbouwwoningen hadden keukens met een granito aanrecht en douche-cellen met een dito vloer. Maar de firma Tramontina voerde ook grote projecten uit, zoals Zonnestraal, Nieuwenoord en de Trappenberg. Dit alles legde de Tramontina's geen windeieren, want in 1949 kon Antonio de voormalige tuin-

manswoning van de villa 'De Roeper' aan de Vlietlaan van de timmerman A. van Voorst kopen. Deze tuinmanswoning had een uitgang naar de Eslaan en kreeg daarom als adres: Eslaan 5. Antonio verhuisde in november hierheen met zijn vrouw, de gezinnen van zijn inmiddels getrouwde zoon Giovanni en dochter Erna, evenals een sinds 1936 bij hen inwonend nichtje Brunetta Valan; in totaal elf personen.

De Tramontina's waren inmiddels aardig ingeburgerd in Bussum, terwijl zij ook omgingen met landgenoten die uit dezelfde streek afkomstig waren en in Amersfoort woonden. De kinderen gingen in Bussum naar school en spraken dus vloeiend Nederlands. Moeder Oliva bezocht wekelijks het veilinghuis aan het Wilhelminaplantsoen en kocht daar geregeld snuisterijen. En zoon Giovanni speelde jarenlang mandoline in het orkestje 'Vrij en Blij' van Wessel Dekker, dat ook voor de radio heeft opgetreden.

Het ambacht verdrongen

Antonio heeft niet lang van zijn grondig verbouwde huis aan de Eslaan kunnen genieten: op 21 juli 1950 overleed hij in het Majellaziekenhuis. Zoon Giovanni zette het bedrijf voort. In de jaren zestig gingen diens zoons Ferruccio en Gianantonio daar ook werken. In 1951 heeft gedurende enkele maanden een zwager van Giovanni, Lino Siega, bij hen ingewoond, waarschijnlijk om in het bedrijf te werken. Blijkbaar is dat niet gelukt, want in juli is hij in het Bevolkingsregister weer uitgeschreven.

Massaro en zijn zoon Luciano vertrokken in 1956 naar Zwitserland omdat daar veel geld te verdienen viel. Zijn vrouw Erna en dochtertje Claudette gingen terug naar Maniago. Luigi en Luciano voegden zich daar bij hen in 1958. Zij wonen daar nog.

In 1978 – Giovanni was inmiddels 64 jaar – werd het bedrijf beëindigd en het huis aan de Eslaan verkocht. Het terrazzowerk had zijn tijd gehad. Nieuwe materialen en veranderingen van smaak en opvattingen verdrongen het ambachtelijke product. De familie vertrok naar Maniago, waar Giovanni een jaar later overleed. Zoon Ferruccio ging daar in de bouw aan de slag. De andere zoon, Gianantonio – die in 1975 in Bussum getrouwd was met de Italiaanse Angelina Dall'Acqua³ – ging in Maniago in een betonfabriek werken. In verband met een toen in Italië optredende malaise keerde hij in 1989 terug naar Nederland. Hij kwam ook hier weer in de betonindustrie terecht. Hij woont in Hilversum.

In dit relaas hebben wij een beeld geschetst van een geslaagde immigrantenfamilie. Hardwerkende Italiaans vaklieden, die dank zij hun ondernemingszin, vakmanschap, inzet en familiesaamhorigheid, hier een goed bestaan wisten op te bouwen.

(Met dank aan de heer en mevrouw G. Tramontina te Hilversum.)

- ¹ Na de sloop van de werkplaats is op dit perceel een garage gebouwd, die nu wordt geëxploiteerd door A. Bohlmeijer.
- ² Italië was van 1940 tot september 1943 bondgenoot van Duitsland. In deze maand capituleerde het en verklaarde het vervolgens de oorlog aan Duitsland. De Tramontina's zullen toen wel zijn ondergedoken.
- ³ Angelina heeft in de zomermaanden van 1973 en 1974 seizoenwerk gedaan in de IJ-salon Dolimiti aan de Vlietlaan. Daar had Gianantonio haar leren kennen.

Bronnen

- Archief en fotocollectie Historische Kring Bussum
- Bevolkingsregister van de gemeente Bussum. Streekarchief Naarden.
- Terrazzieri in Olanda. <http://www.iisg.nl/hbm/terrazzo/intro.php> 21-6-2007.
- Terrazzo (materiaal). [http://nl.wikipedia.org/wiki/Terrazzo_\(materiaal\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Terrazzo_(materiaal))
- Terrazzo. <http://en.wikipedia.org/wiki/Terrazzo>.
- Welsen, H.J. van. 'De familie Tramontina', *Bussums Historisch Tijdschrift*, Jrg. 25 afl.2. pp. 26-27.

Jaap van Welsen heeft diverse publicaties op zijn naam staan over verschillende militair-historische en verwante onderwerpen, maar ook over diverse aspecten van de Bussumse historie.

Het terrein Eslaan 5. Op de achtergrond het koetshuis van een naburige woning. Daarvoor de schuur en de granietbakken.
(Coll.HKB)

De opslag bij Eslaan 5

